

СВІДОМА І СИСТЕМНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ: ГРУП-РЕФЛЕКСИВНИЙ ПІДХІД**Найдьонов Михайло Іванович**

Доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник,
директор Інституту рефлексивних досліджень та спеціалізації

Найдьонova Любова Антонівна

Доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
ос.-кор. НАПН України, Заступник директора з наукової роботи
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Григоровська Любова Володимирівна

Кандидат педагогічних наук, доцент,
Вчений секретар Інституту соціальної
та політичної психології НАПН України

Abstract. Socialization is presented as a process of self-regulation in response to the challenges of varying degrees of complexity and uncertainty. A way to solve the problem of conceptualizing processes of socialization in today's globalized and informational world is proposed – take into account the systemic mechanisms of self-regulation and their interaction with the conscious (autonomous) self-regulation. The concept of the capacity of subjectness, which expands the traditional logic of consideration of socialization as a movement for vector “past-future” for a multidirectional (“more or less” capacity of various subjects).

The model of unity of conscious and systemic self-regulation, in which achievements of previous research in the field of self-regulation are complemented by psychological interpretation of kinds of systemic self-regulation, is proposed. Group-reflective approach to self-regulation is presented. Reflective systemic self-regulation is detailed for small and large groups as the group subjects in three components: 1) the task norm - description of subjective-objective responses that can be deployed in ways of different psychological effort applied to obtain the result; 2) indicators of diagnostics of reflective functions based on analysis of the elements of discourse and 3) reflection procedures that affect the subjects' self-organization.

Four phases of self-regulation balancing in combination of its conscious and systemic components in the subjects' socialization is determined. Considered the regulatives of system level (prestige of occupations, mass application of NQF) and procedures (technologies) that provide enrichment of conscious self-regulation by systemic one, in particular the practice of representative reflection implementation. Entered concept of a representative reflection refers the process and procedure that allow one to estimate their own valuation of the phenomenon (the world of professions and labor market) by comparison with a representative sample, which represents the general population – the country as a whole, certain age group, region and etc. Testing the use of a representative reflection based on the resource profprestige.org.ua gives grounds for a positive assessment of the prospects for the deployment of such practices within the system of vocational work with youth. Designed instruments to stimulate the systemic self-regulation among the students are described. Described the test “Understanding the NQF” aimed at the students skills to distinguish a significant difference between the levels of qualifications

Proposal to reduce the dimension of the complexity of the world in which subjects are socialized by the regulative effect of NQF was tested in the developed test “Understanding the NQF” and showed that its use promotes the students' learning of the NQF regulatives to comprehend the systemic self-regulation.

Keywords: socialization, actual socialization, subjects of socialization, capacity of the subject of socialization, self-regulation, conscious self-regulation, systemic self-regulation, group-reflective approach, reflection, representative reflection, the national qualifications framework, competences

Багатозначність поняття «сучасне суспільство» дає змогу трактувати поняття соціалізації як [7], підкріпленого усілякими педагогічними гуманітарно-технологічними інструментами, боку, так і з діаметрально протилежного, де акцентуються ускладненості і відчуженість суб'єкта [22; 24; 47], що соціалізується, від соціуму, до якого він соціалізується. Аспекти відчуженості обумовлені широким діапазоном причин, препарування яких може починатися з логіки конкуренції на ринках, конфронтації між верствами населення та державами, і закінчуватися такими сучасними проявами конфронтації і відчуження як гібридна війна. Яким же чином від регуляції соціалізації у відчуженому її розумінні перейти до формування саморегуляції суб'єктів соціалізації, щоб реалізувати філософію в практиці оновлення сучасного суспільства і забезпечення наступності поколінь?

Найбільш загальний контур розуміння соціалізації як дійсного механізму набування соціальності містить ключовий момент – це принципова нездатність людського організму бути самостійною і автономною сутністю (одиницею суспільства). Взаємозалежність – початкова вихідна умова існування особини людського біологічного виду. Все, що дано людині на цьому етапі її існування, це доступ до суб'єктності, яка містить більшу соціальність. На іншому полюсі розуміння соціалізації знаходиться особистість як унікальність, творчість. Соціалізація в цьому контексті – це отримання визнання, набуття певних позицій в суспільстві або й окремій організації (соціалізація організацій [51]). За межами розгляду залишаються соціалізаційні процеси, наприклад, організацій до певного ринку, визнання одними соціальними інституціями інших інституцій тощо, хоча ці процеси також по суті є соціалізаційними для зазначених групових суб'єктів. З цієї точки зору соціалізується не тільки дитина, але відбуваються паралельні і перехрещені процеси соціалізації родини як групового суб'єкта, що має свою складну траєкторію в соціумі [24; 35].

У наявних концептуалізаціях соціалізації не влаштовує ще одне: всі ці достатньо вузькі розрізи її розуміння/бачення припускаються методологічної похибки – *визнають заздалегідь установлені напрями соціалізації*. У ній виокремлюються ті, хто при владі, і ті, хто має боротися за визнання; ті, хто створив правила, і ті, хто має їх всотувати (або обходити). Це існуюча, але досить примітивна операціоналізація, яка представляє соціалізацію як процес, що іде від мінуса до плюса, від меншого до більшого. Проте Соціум змінюється і соціалізувати сьогодні «треба» не те, що вчора. У соціалізації, як механізма, є і плюси, і мінуси. Поглинання суб'єктності індивідуальної – групою, групою меншого рівня – групами суб'єктами вищого рівня – це ієрархія суб'єктних ємностей, яка дає відтворюваність соціуму [15, 22; 26; 27; 28; 29; 30]. І це є плюс. Мінусом же є те, що такі ієрархії будуються на минулому досвіді, а які випробування очікують суб'єктів соціалізації у майбутньому ми не знаємо.

Мета статті – концептуалізувати процес соціалізації з точки зору різних видів самоорганізації індивідуальних і групових суб'єктів, спираючись на груп-рефлексивний підхід у вітчизняній психології.

Головна відмінність сучасної соціалізації полягає в тому, що вибудовуються вектори суб'єктних ємностей, що реалізується у формі соціальних (та інших) капіталів. Виміряти це накопичення можна через виявлення автономності і відповідальності, які проявлять/сформують тренд (дивний атрактор як форму організації хаосу).

Сучасний світ і суспільства в ньому потребують відміни заздалегідь вибудованого вектору соціалізації. Ніхто в мережевих сутностях і можливостях не може передбачити, куди і до чого буде тягнутися соціалізація навіть у найближчому майбутньому. Приклади попередніх поколінь не дають підстав точно визначити, як спрацюють каталізатори, зокрема медійні, сьогодні, як вони змінюють рух соціалізації у системному масштабі і які свідомі зусилля суб'єктів мають бути задіяні для забезпечення такого складного процесу соціалізації в складних і бурхливих умовах перетворення суспільства.

Суб'єктами соціалізації пропонуємо називати і тих, хто соціалізуються, і тих, хто забезпечують процеси соціалізації інших, при цьому продовжують перебувати в соціалізаційних процесах і як індивідуальні, і як групові суб'єкти різного масштабу. Складні взаємозв'язки між ними можуть бути розглянуті як цілісна система соціалізації суб'єктів (індивідуальних і групових різного рівня) з рефлексивною підсистемою саморегуляції і саморозвитку [44].

У контексті продуктивності, як основного способу соціального життя, вироблення продуктів і послуг є одночасно і ресурсом для відповіді на існуючі виклики, і системою ускладнень. Розглянемо цей основний спосіб соціального життя як світ трудових занять, що охоплює і світ професій (волонтерська праця), і інші форми зайнятості. Одним із способів зменшення розмірності складності світу трудових занять, у якому соціалізуються суб'єкти, є рамки кваліфікацій (НРК) [38; 42], що проводять межі, виділяючи зони з різним рівнем складності викликів для різних рівнів кваліфікації.

Рамка кваліфікацій представляє не тільки ідею *належності суб'єкта* до певної зони складності, але й ідею *розподіленості відповідальності*: як розуміння того, що певний виклик може належати не цьому окремому суб'єкту, а мусить оброблятися людьми з вищим рівнем кваліфікації. Особливо це стосується творчих процесів, у яких проблемність визначена предметом праці і вимогами до неї, а конфліктність – переживанням відповідності/невідповідності себе як діяча даним вимогам [2; 14; 36; 13]. Саморегуляція інтегрує певний образ рівня *доступності* складних задач (через набуття кваліфікації) і певне *зростання здатності тримати удар* наступного рівня виклику.

Груп-рефлексивний підхід сформувався в українській психології протягом останніх 30-ти років у наукових дослідженнях процесів творчості суб'єктів різного рівня в ситуаціях різного рівня складності: від експериментальних умов розв'язання задач на кмітливість (з визначеним заздалегідь нормативом її розв'язання) до психологічного забезпечення злиття організацій – лідерів ринку, де об'єктивно відсутні «заздалегідь правильні» відповіді [18] і створення нової в Україні галузі на базі рефлексивного підходу [9,10].

Аналіз великої кількості ситуацій, в яких проблема могла бути розв'язана тільки завдяки активізації творчих можливостей суб'єктів, що взаємодіяли, дав змогу описати феномени і рефлексивні способи її опанування, як набуття здатності жити разом з зі складністю, не прагнучи до її знищення [19; 18; 25; 27; 31; 32; 34].

Згідно груп-рефлексивному підходу сучасні соціалізаційні процеси є ті, в яких проявляється невизначеність, суперечливість і різнопредметність взаємодії суб'єктів. При цьому м'якість/жорсткість, явність/розмитість цінностей, мотивація в системі праці (чи владно-підвладні стосунки як прояви примусу [24; 25]) мають менше значення, ніж конвенційні та когнітивні стереотипи як джерело складності [25]. Маскуючи то позицію (для уникнення санкцій), то здібності (для регулювання самооцінки), ці зв'язані стереотипи [25; 49], з одного боку, долають складність, запускаючи групову рефлексію як фільтр [17], з іншого боку – помножують її, утворюючи різнопредметність [23; 27; 31; 32; 33], тобто різні картини реальності, зумовлені різними суб'єктними позиціями, інтересами і цінностями [22; 29; 30]. Різнопредметність зумовлена саме наявністю різних світів суб'єктів; це стан, коли інтенціонали певних знаків не збігаються [31]. Часто на рівні узгодження уявлень опанувати різнопредметність неможливо, потрібні спільні дії, операції, через які вивіряються уявлення, поєднуються реальності. Це стосується і індивідуальних суб'єктів, і соціосистем, де ключову роль відіграють рефлексивні процеси [19; 32;].

Опанування через створення рефлексивної підсистеми розвитку (організації) [21], дотримання принципів рефлексивного управління як управління рефлексивними процесами [19; 49; 50] і застосування рефлексивних процедур [12; 18] – це ті складові груп-рефлексивного підходу, які дають змогу по-новому подивитися на саморегуляцію суб'єктів соціалізації. В цих умовах саморегуляція і соціалізація стають взаємодоповнювальними процесами.

Пропозиція розширення розуміння соціалізації як *обміну суб'єктної ємності у коаліційній рефлексії* [18; 24; 35], коли окремі суб'єкти об'єднуються, приводить до побудови нової моделі єдності свідомої та системної саморегуляції. У рефлексивному підході вибудовується об'ємний конструкт, коли саморегуляція за певних умов існує як трансформаційний процес взаємопереходів: ресурс групи або суб'єкта, системна або свідома

саморегуляції. Єдність саморегуляції полягає в невпинно зростаючому обсязі свідомого рівня через повернення в нього досягнень системного регулювання.

Отже, питання сучасної проблеми соціалізації полягає не тільки в тому, що індивіду важко вмістити в себе (освоїти, інтеріоризувати) складний регулятив, існуючий тільки в групі, а й у тому, що і саме пізнання такого типу можливе тільки в практиці, в групі, яка суб'єктність розгортає актуально зараз чи актуально в часовому векторі. Адже рефлексію можна кваліфікувати як спеціалізовану на відбитті діяльності – на противагу діяльності, спрямованій на отримання результату), в якій суб'єкт більше концентрується на відбитті та на власному самобутті, ніж на операційному матеріальному чи символічному перетворенні [18].

Наша пропозиція полягає в тому, щоб налаштувати системи саморегуляції разом і в межах рівнів кваліфікації, описаних Національною рамкою кваліфікацій (НРК). Уведення НРК в масовий вжиток змінює соціалізаційний процес. Соціалізація перетворюється на практику саморегуляції в межах різного рівня викликів, відповідних рівням кваліфікацій. Соціалізація – не примус, і не умова персонального доступу до ресурсів. У єдиному багатосторонньому процесі саморегуляція і соціалізація взаємодоповнюються. Тільки в умовах, коли соціум сприймається жорстким і вибудовується виключно в умовах загроз і ворожості, саморегуляція – це змушення себе терпіти і утримувати виклик.

З огляду на саморегуляцію, НРК як індивідуальний, інституціональний і суспільний інструмент передбачає передачу викликів, завдань і запитів, неосяжних на рівні кваліфікації одного суб'єкта, іншим суб'єктам з вищими рівнями кваліфікації. Тобто, у громадській свідомості повинні почати функціонувати з необхідністю: а) розуміння кожним членом суспільства власного рівня повноважень, який витікає з рівня кваліфікації; б) впевненість суб'єкта, що недосяжні на його рівні кваліфікації питання можуть вирішити суб'єкти з вищим рівнем кваліфікації; і в) готовність до самовизначення задіяти більш високий рівень кваліфікації як адекватний конструктивний спосіб саморегуляції від невдоволення рівнем компетенції керівника, політика тощо. Задіяння вищого рівня в якості своєї реалізації може містити і включення ресурсу комунікації для залучення інших суб'єктів, яким може довіряти, і самовизначення на підвищення власного рівня компетенції.

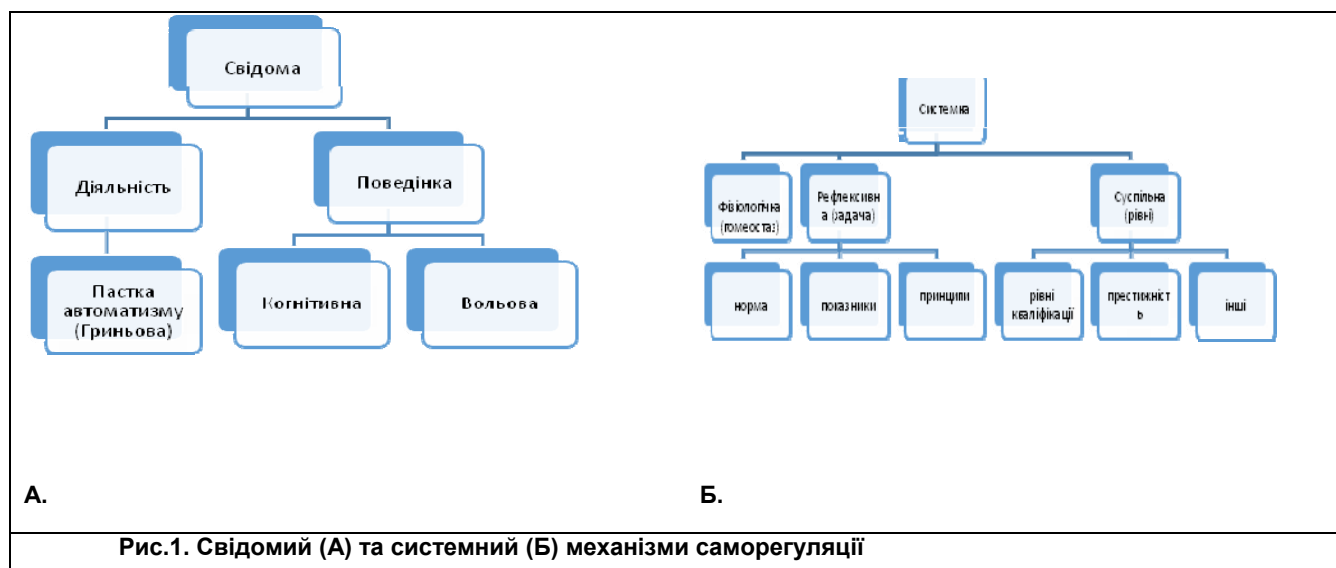
Тобто філософія саморегуляції змінюється, коли є орієнтир (рамка) того, як все відбувається глобально. Рух соціалізації вниз і вгору, від меншого до більшого (батьки-суспільство), як він часто розуміється, поглинається рухом в різних напрямках. Центри соціалізації стають змінними, там знаходяться і ресурси, і регулятиви. Оновлене розуміння ситуації соціалізації акцентує тяглість-привабливість суб'єкта соціалізації з сильною суб'єктною ємністю.

Соціалізація стає механізмом саморегуляції – виклик долається тим, що ми бачимо орієнтир привабливості того суб'єкта, що містить відповіді (вищий рівень кваліфікації), і це дає внутрішню регуляцію нового групового суб'єкта. Привабливо разом з колективом добиватися належності – саморегуляція потрібна, щоб досягти вищого рівня з відповідними можливостями. Додається розуміння соціалізації в системній логіці інституційності – набуття соціальної ваги, повноважень через приєднання-входження в нового групового суб'єкта. Виходячи із різних розумінь соціалізації – інституційної чи персонального розвитку, місця знаходження ресурсу і **споживача** саморегуляції і соціалізації змінюються.

Представлена в схемі модель єдності свідомої та системної саморегуляції (рис. 1 – рис. 5) розширює уявлення про саморегуляцію в соціосистемах, її можливі дисбаланси (рис. 2 – рис. 3), баланс (рис. 4) та повернення її здобутків на свідомий (автономний) рівень саморегуляції (рис. 5)

Свідомий тип саморегуляції представлений на схемі (рис. 1, рис. 2) двома рівнями аналізу явища: діяльність і поведінка. Перше – діяльнісне – крило узагальнює насамперед напрацювання радянської/пострадянської психології [3; 6; 8; 11; 37; 40], де саморегуляція вивчалася у межах діяльнісного підходу, а другий – зарубіжних науковців, які саморегуляцію розглядали у поведінковому [41; 43] ключі як когнітивний (на одному полюсі) або вольовий, примусовий механізм (на іншому полюсі).

У межах теорій діяльності саморегуляція охоплює вміння людини бачити кінцеву мету діяльності, самостійно знаходити оптимальні шляхи її досягнення і добиватися здійснення [3].

Тобто, критерій саморегульованості знаходиться зовні суб'єкта – в результатах його діяльності, в досягнутих перетвореннях предмету діяльності. Проте, як головний результат саморегуляції (застосування уміння) розглядаються перетворення самого суб'єкта діяльності: виховані в нього якості цілеспрямованості, організованості, уміння володіти собою тощо.

Ця суперечність виникає внаслідок того, що в діяльнісному підході розглядаються процеси перетворення світу, і відповідно рефлексія тільки та, що спрямована на забезпечення цього перетворення. Особистісна рефлексія, яка регулює перетворення внутрішні для суб'єкта, винесена за межі розгляду, виявляється як артефакт, автоматичний наслідок здійсненої діяльності. Тому і запропонована в межах цього підходу універсальна структура саморегуляції (єдина для всіх видів діяльності), не включає ціннісного виміру, а складається з компонентів: мета діяльності, модель значущих умов, програма дій, оцінка результатів та їх корекція (О. Конопкін [6], О. Осницький [37], В. Юркевич [40] та _ос.). Один із найбільш популярних інструментів вимірювання саморегуляції в навчальній діяльності включає крім цих компонентів ще критерії оцінювання (В. Морсанова [11] та _ос.). Школа П. Я. Гальперіна [1] за рахунок операціоналізації діялісного підходу до саморегуляції досягла найбільшого прагматичного результату – формування розумових дій, формування дії уваги як контролю, застосування різних орієнтувальних основ для формування умінь тощо.

Зрозуміло, що в межах однієї системи – процесу діяльності – саморегуляція може бути концептуалізована лише частково, тому починають виділятися рівні саморегуляції: крім самостійного регулювання окремої діяльності (зокрема навчальної, де важливий аспект – самостійний перехід від одного етапу до іншого) виокремлюють другий рівень саморегуляції (А. Маркова [8]) – уміння співвідносити різні види діяльності. Тут імпліцитно вже з'являється ціннісний аспект, вольовий процес вирішення конфлікту між конкурентними діяльностями, хоча все ще використовується дискурс уміння.

Загальна логіка даного підходу – запобігати порушенням психічної рівноваги внаслідок зіткнення суб'єкта з викликом на основі знань, а точніше, – знань про те, як уникати негативних наслідків зустрічі з викликом (втратам, поразкам, переживанням тощо) [4].

Попри теоретичну дієвість такого підходу на певних етапах діяльності у ситуації зустрічі з невизначеністю виникає об'єктивна суперечність: у внутрішньому світі суб'єкту доводиться оперувати великою кількістю знанневих заготовок, кількість яких перевищує когнітивні можливості. І тоді виникає рецепт: якомога більше знань і умінь вдосконалювати до рівня автоматизмів, аж до того, щоб утворювати автоматизми автоматизмів. Але за цією хибною логікою викликам тоді повинні відповідати стереотипи стереотипів, а не творчий акт переосмислення стереотипів.

Таке бачення [3] пропонуємо кваліфікувати як серйозне концептуальне обмеження, пастку автоматизму. Згорнута дія контролю автоматизується, а це значить, іде із зони свідомості. У пастці свідомо саморегуляція перетворюється на несвідомий процес. Найвищим рівнем саморегуляції стає автоматизована саморегуляція, яка не займає ресурсу свідомості, тобто, найвищим рівнем свідомої саморегуляції є несвідоме. Для подолання цієї пастки потрібен перехід до більш комплексного широкого розгляду процесів саморегуляції.

Друге – поведінкове крило свідомої саморегуляції, сформувалося в англомовних дослідженнях [41; 43]. Проте звертає увагу те, наскільки тісно переплітаються і наскільки загалом схожі ці підходи. Так, наприклад, одна з найбільш широко відомих теорія саморегулювання (SRT) описує систему свідомого особистого управління, яка включає в себе процес керування власними думками, поведінкою і почуттями, щоб досягти поставлених цілей.[41]. Пропонується три моделі: саморегулювання як структура знань, як сила (контроль власних спонукань) або як навичка (Muraven, Mark; Baumeister, Roy (2000) [43].

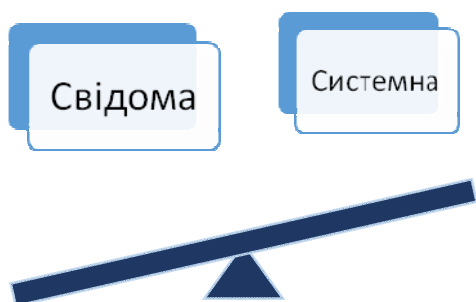

Рис.2. Перша частина балансу – свідомий механізм

Проте, дослідження систем саморегуляції в інших соціальних науках, зокрема в економіці, дають підстави розглянути інші рівні процесів, в яких індивідуальні суб'єкти поєднані і утворюють системи вищого рівня. Самоорганізаційні процеси в цих системах теж можуть бути розглянуті з психологічної точки зору. Тоді виникає проблема об'єднуючого дискурсу для реальності, яка є єдиною, але різними галузевими дискурсами помножується як інша [5; 31].

У межах найширшого системного розуміння саморегуляція – це властивість систем у результаті певних реакцій, що компенсують наслідки зовнішнього впливу, зберігати внутрішню стабільність на відносно постійному рівні. Найбільш яскраво ідея саморегуляції розкрита в **фізіології** через поняття **гомеостазу** (перший рівень) – певного постійного стану рівноваги внутрішнього середовища організму, який увесь час перебуває в русі, оскільки рух – це ознака самого життя. Тому перший вид саморегуляції системного рівня описано як механізм гомеостазу.

Одночасно попри потужність пояснювальної складової поняття гомеостазу його перенесення в психологію ми пропонуємо вважати невиправданим (не дивлячись на те, що це узвичаєна практика). Невиправданим це перенесення є тому, що родова людська функція – виробництво, творіння, а не просто рух.

Другий **рівень** системної регуляції – **рефлексивний**. У ньому рефлексивний механізм реалізується як саморегуляційний: здійснюється саме в логіці продуктивності: 1) норма задачі як механізм, що відбиває суб'єктивно-об'єктивну реальність творіння, яка розгортається як кінцева система варіантів у кожному конкретному обмеженому умовами акті творіння; 2) механізм саморегуляції через критерії і показники продуктивності і функціональності діяльності, 3) механізм саморегуляції через управління процедурами.

Норма задачі – це певна схема можливих психологічних напрямів руху, який може використовуватися як каркас для подальшої **діагностики** (рис. 1, «блок показники») і **рефлексивних процедур** (рис. 1, « блок процедури»), які регулюють рефлексивні процеси суб'єктів. При цьому на відміну від попереднього виду гомеостазу цей вид саморегуляції є не тільки не адаптивним, а продуктивним, а ще й обов'язково міжсуб'єктивним [18; 19; 23; 26; 34]. Рефлексивний механізм як саморегуляційний проявляється в «показниках» [18, 14] через паритетні принципи ієрархії та гетерархії.

Таким чином, поведінкові пояснення саморегуляції в психології збігаються в тому сенсі, що не розглядають в якості суб'єкта саморегуляції ніяких інших суб'єктів, крім індивідуального. Саме тому в системі балансів (рис. 2) на терезах значимість (вага) саморегуляції індивіда більша, ніж інших проявів саморегуляції для системи різноманіття самості індивідів і груп.

У системному типі саморегуляції також передбачено *макросуб'єктний суспільний рівень* [33], на якому діють закономірності великих чисел, коли дія окремого суб'єкта здається суб'єктивно непорівняною із великою кількістю інших, що теж роблять свій внесок.

Рис.3. Друга частина балансу – системний механізм

інструмент престижності, який розширює можливість саморегуляції професійного рівня суб'єктів на ринку праці, третій – невизначений, «інші».

Інструмент рівнів кваліфікації реалізує компетентнісний підхід до визначення рівня кваліфікації, який, з одного боку, має бути використаний ринком праці як орієнтир для винагороди за труд певної кваліфікації, а з іншого боку, у системі освіти має бути забезпечений розвиток саме цих компетентностей, затребуваних ринком праці. Тобто, рамка кваліфікацій виконує своєрідну функцію «норми задачі» на суспільному рівні, описуючи масштаб внесків суб'єкта для набуття певної своєї якості (компетентностей). Рамка кваліфікації таким чином, може бути використана як схема для утворення підсистем саморегуляції освітніх середовищ, у яких відбуватимуться критеріально описані процеси соціалізації суб'єктів.

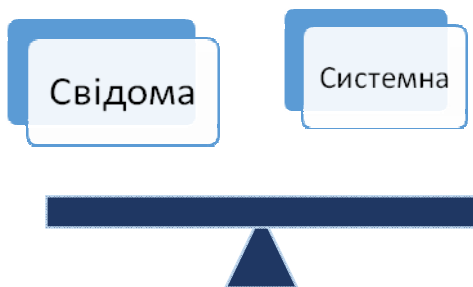

Рис.4. Баланс – механізмів свідомої і системної саморегуляції

через аналіз і інтерпретацію відмінностей і розбіжностей оцінювання.

Проте саме такий суспільний рівень саморегуляції утворюється діями окремих і пов'язаних суб'єктів, як океан утворюється з окремих краплин (молекул) води. На схемі (рис. 1, рис. 3) цей рівень представлений трьома блоками, два з яких презентують інструментальні середовища [14; 18; 46] : 1) інструмент рівнів кваліфікації, який утворює підсистеми (зокрема в освіті) з певними завданнями рівня, який виокремлює певний *_octor_r_*ся суб'єктам простір саморегуляції; 2)

Інструмент престижності – це певний феномен суспільної свідомості, що проявляється у достатньо сталому співвідношенні оцінок престижності всіх наявних професій різними людьми в різних суспільствах. Престижність професій пов'язана із стратифікацією суспільства, є певним патерном сходинок влади, суб'єктивно-об'єктивним регулятором ринку праці. Оцінка престижності професій окремим суб'єктом і порівняння з оцінками престижності суб'єктів більшого масштабу дає можливість здійснити репрезентативну рефлексію

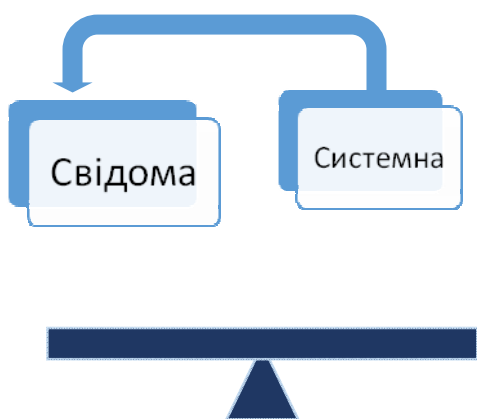

Рис.5. Єдність: невинно зростаючий обсяг свідомого рівня через повернення досягнень системного регулювання

У циклі емпіричних досліджень учасникам всеукраїнських репрезентативних масових опитувань (протягом 2008-2015 рр. охоплено понад 15 тис. осіб) пропонувалося провести оцінку професій не тільки за престижністю, а за їх конкурентністю і дефіцитарністю (затребуваністю) [16; 39]. Це дало можливість експлікувати розуміння суб'єктами об'єктивних системних механізмів саморегуляції ринку праці. Технологічно цей інструмент престижності забезпечений процедурами **репрезентативної рефлексії** у формі профорієнтаційного електронного ресурсу [4], об'єданого з мережею освітніх закладів, до якої можна залучатися на проектних засадах.

Блоком «інші» на схемі позначена наявність багатьох інших підсистем, як принцип обов'язкової наявності невизначеності як джерела розвитку і схеми (епістемологічний аспект), і підсистем саморегуляції (онтологічний аспект).

Пропонуємо розширити розуміння соціалізації в засвоєнні результатів системної саморегуляції [18; 24]. Основним технологічним рішенням такого розширення є практика **репрезентативної рефлексії**, яка дає змогу оцінити свої власні оцінки явища (світу професій і ринку праці) порівнянням з оцінками репрезентативної вибірки, яка представляє генеральну сукупність – Україну в цілому, певну вікову когорту, регіон тощо [20]. Розгортання такої практики в межах системи профорієнтаційної роботи з молоддю може мати добрі перспективи.

Апробація моделі єдності свідомої та системної саморегуляції в практиці вищої школи показала дуже слабкий рівень розуміння потенціалу НРК як системного рівня, який, насправді, здатен змінити соціалізаційні процеси. Тому було створено діагностично-розвивальний тест для засвоєння змісту НРК (реалізований на порталі profprestige.org.ua). Тест представляє собою 7 серій завдань на порівняння описів сусідніх рівнів кваліфікацій за всіма використаними в НРК дескрипторами: знання, уміння, комунікація, автономність і відповідальність. До описів пропонуються альтернативи відповідей, серед яких потрібно вибрати ті, що відображають суттєві відмінності рівнів кваліфікації. Систематична робота з тестом дає можливість зрозуміти логіку побудови НРК, скласти картину накопичення компетентностей від нижчих до вищих рівнів кваліфікацій, засвоїти критерії переходу від одного до наступного рівня. Практика використання тесту у формі індивідуального виконання (самостійна робота) з подальшим обговоренням на семінарських заняттях у межах курсу «Психологічні основи саморегуляції» (N=128) показала ефективність запропонованого засобу.

Розроблена модель єдності системної і свідомої саморегуляції та засоби з її реалізації і подальшого впровадження (тест НРК та технології репрезентативної рефлексії) є результатом цілеспрямованої імплементації принципу в груп-рефлексивному підході до соціалізації суб'єктів. Практика розширення саморегуляції – не тільки спосіб реалізації задумів, але і спосіб розуміння реальності. Запропоновані рефлексивні процедури (технології) – це спосіб розуміння, адже смисли, які встановлюються в ході реалізації технології в силу належності до різних верств і різних підходів зіставляються, збігаються і породжується нове розуміння. Така практика – спосіб забезпечення складного розширення відбиття з наснаженням суб'єктності.

Висновки. В умовах цивілізаційних змін соціалізація набуває нових форм: характеризується змінюваним напрямом і зростаючою складністю, суб'єкти соціалізації індивідуальні та групові взаємодіють і трансформуються. В цих умовах соціалізація постає як процес саморегуляції суб'єктів соціалізації у відповідь на виклики різного ступеню складності і невизначеності.

Запропоновано модель єдності свідомої та системної саморегуляції, в якій попередні здобутки досліджень саморегуляції розширюються поняттям системної саморегуляції в її рефлексивних показниках для малих і великих груп як групових суб'єктів.

Уведене поняття ємності суб'єктності розширює логіку розгляду соціалізації з «минуле–майбутнє» до багатовекторної – «менша – більша» суб'єктна ємність різних суб'єктів, пов'язана із рівнем викликів, що можуть обробляти в силу свого рівня кваліфікації ці суб'єкти.

Пропозиція зменшення розмірності складності світу, в якому соціалізуються суб'єкти, через регулювальний ефект національної рамки кваліфікацій, перевірена в розробленому тесті «Розуміння НРК», показала, що його застосування сприяє засвоєнню регулятивів НРК для досягнення студентами системної саморегуляції.

Розглянуто регулятиви системного рівня (престижність професій, масове застосування національної рамки кваліфікацій) та процедури (технології), які забезпечують збагачення свідомої саморегуляції системною, зокрема практика застосування репрезентативної рефлексії.

Пропозиція груп-рефлексивного підходу – поширення застосування поняття системної саморегуляції (з поверненням її досягнень на свідомий рівень саморегуляції) – це перспектива подальшого розвитку освіти і суспільства в цілому, які відповідатимуть новій реальності соціалізаційних процесів у сучасному світі.

Література

1. Гальперин П. Я., Кабыльницкая С. Л. Экспериментальное формирование внимания. – М.: Издательство Московского Университета, 1974. – 102 с.
2. Григоровская Л. В. Развитие образного мышления подростков средствами _огтор: Дис... _огто. Пед. Наук. – К., 1990. – 237 с.
3. Гриньова М. В. Саморегуляція. Навчально-методичний посібник. – Полтава: АСМІ. –2008. – 268 с.
4. Електронний бюлетень «Моніторинг професійного _огтор_г_ся_ми_ в умовах упровадження Національної рамки кваліфікацій» (Генерація бюлетеня. НРК) : а. с. 64077 Україна / І. М. Найдьонов, М. І. Найдьонов, Л. А. Найдьонова, Л. В. Григоровська. – № 84532 ; заявл. 15.12.2015 ; реєстр. 12.02.2016, Бюл. № 40. – 2 с. – Режим доступу: <http://www.questionary.profprestige.org.ua/bulletin.html>
5. Іщенко Ю. До дискурсу досліду/досвіду життя /Визначальні виміри сучасного філософсько-антропологічного знання // Зб. Наук. Праць: Філософсько-антропологічні студії '2013. – К.: СтилоС, 2013. – 351 с. –305–318
6. Конопкин О.А. Психологические механизмы регуляции деятельности. – М., 1980
7. Кремень В. Г. Філософія в стратегіях освітнього простору. – К.: Педагогічна думка. – 2008. – 424 с.
8. Маркова А. К. Сравнительная характеристика самоконтроля и взаимоконтроля в учебной деятельности //Экспериментальные исследования по проблемам усовершенствования учебно-воспитательного процесса в подготовке детей к школе /Материалы II Всесоюзного симпозиума, Ч. I. Тбилиси, 1974.-С. 92-100.
9. Медіа-культура населення України: Інформаційний бюлетень. Червень ' 2008 [Електронний ресурс]. / За ред. Л. А. Найдьонової, О. Т. Баришпольця; Упоряд. Л. П. Черниш. – К., 2008. – 52 с. – Режим доступу: <http://ispp.org.ua/files/1235665919.pdf>
10. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу ЛА Найдьонова ІСПП НАПН України; Кіровоград: Імекс-ЛТД
11. Моросанова В.И., Конои Е.М. Стилевая особенность поведения человека. // Вопросы психологи. – 2000. - №2. – С. 118-127
12. Найдёнов М. И. Процедуры управления как синтез классической и постнеклассической научной рациональности / М. И. Найденов // Рефлексивные процессы и управление. Сборник материалов IX Международного симпозиума 17-18 октября 2013 г., Москва / Отв. В. Е. Лепский. – М. : «Когнито-Центр», 2013. – 85-87.
13. Найденов М. И., Найденова Л. А. Стратегии организации рефлексивной развивающей среды / МИ Найденов, ЛА Найденова // Проблемы розвитку та вдосконалення психологічної служби системи освіти: Тези конференції.- Донецьк, 1994. – С. 81

- 14.Найденов М. И. Групповая рефлексия в решении творческих задач при различной степени готовности к интеллектуальному труду: Психол. Наук : / М. И. Найденов. – К., 1989. – 239 с.
- 15.Найдыонов М. І. Потенціал та актуалізація суб'єктності з позицій переосмислення її як ресурсу / М.І. Найдыонов // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2010. – (Серія «Психологія»). – Т. 15. – Вип. 11. – Ч. 2. – 2010. – С. 84–93 (0,6).
- 16.Найдыонов М. І. Психологія престижності професій / М. І. Найдыонов ; Нац. Акад. Наук. України, Ін-т _ост. та політ. Психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 160 с.
- 17.Найдыонов М. І. Фільтри групової рефлексії в соціальній ситуації особистісного та суспільного розвитку / М. І. Найдыонов // Актуальні проблеми психології : зб. Наук. Праць / Інститут психології _ос. Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Феникс, 2011. – Т. XII. Психологія творчості. – Вип. 13. – С. 306–310
- 18.Найдыонов М. І. Формування рефлексивного управління в організаціях: д-ра психол. наук : 19.00.05 /. [Електронний ресурс] / Михайло Іванович Найдыонов; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка . – К., 2010. – 434 с.
- 19.Найдыонов М. І. Формування системи рефлексивного управління як рефлексивних процесів / М. І. Найдыонов // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. Статей. – АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та інш. – К.: Міленіум, 2007. – Вип. 18 (21).– С. 82–105.
- 20.Найдыонов М. І., Репрезентативна рефлексія і рефлексивна ємність середовища спілкування як механізми профорієнтації при впровадженні Національної рамки кваліфікацій / Михайло Іванович Найдыонов., Любов Володимирівна Григоровська. // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. Статей. – НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та інш. – К.: Міленіум, 2016. – Вип. 38 (40). – С. X- X
- 21.Найдыонов М.І. Розробка та впровадження проекту розвитку організації: груп- рефлексивна технологія //Актуальні проблеми психології. Том 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія: зб. Наукових праць Інституту психології і _ос Г. С. Костюка АПН. України/ За ред. Максименко С.Д. Карамушки Л.М.; - К.: Міленіум, 2005 —частина 15.- с. 87-92
- 22.Найдыонов М. І. Взаємопроникнення цінностей: технологічне забезпечення розвитку групового суб'єкта / М. І. Найдыонов // Науковий часопис НПУ і _ос М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. – К., 2005. – Вип. 6 (30), ч. 1 – С. 284–298.
- 23.Найдыонов М. І. Експериментальні дослідження рефлексивних процесів: вивчення феноменів / М. І. Найдыонов // Психологічні перспективи. – 2009. – Спецвипуск. – С. 39–53.
- 24.Найдыонов М. І. Коаліційна модель суб'єкта соціалізації / М. І. Найдыонов // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Сер. Психол. Науки. – Чернігів, 2006. – Вип. 41. –Т. 2. – С. 26–33.
- 25.Найдыонов М. І. Конвенційні та когнітивні стереотипи як складові складнокоординованості / М. І. Найдыонов // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості і обдарованості : зб. Наук. Пр. / за р_ост В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ і _ос Франка, 2007. – С. 148–159.
- 26.Найдыонов М. І. Парадокс формування суб'єктності: груп-рефлексивний підхід в соціальній та політичній психології / М. І. Найдыонов // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. Наук. Праць / за Ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. Л. А. Найдыонова, Г. В. Мироненко. – К.: Міленіум, 2009. – Вип. 9. – С. 13–23.
- 27.Найдыонов М. І. Паритетність суб'єктності як розв'язання проблеми складно-координованості. Погляд з позицій теорії групової рефлексії / М. І. Найдыонов // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць. / редкол.: І. Д. Бех, Е. В. Белкіна, Н. М. Бібік та інш. – К.: КМПУ і _ос Б. Д. Грінченка, 2005. – № 4 – С. 36–58.

- 28.Найдьонов М. І. Повнота групового суб'єкта як складова рефлексивного управління / М. І. Найдьонов. // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. Статей / АПН України; Ін-т соціальної та політичної психології; редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та інш. – К.: Міленіум, 2005. – Вип. 12 (15). – С. 87–108.
- 29.Найдьонов М. І. Подолання індивідуалістичної редуції в суб'єктному підході: теорія групової рефлексії: в 4 т. / М. І. Найдьонов. – Наукові записки Ін-ту психології і ос Г. С. Костюка АПН України / за ред.. Акад. С. Д. Максименка. – К.: Главник, 2005. – Вип. 26, т. 3 – С. 186–194.
- 30.Найдьонов М. І. Проблема суб'єкта в рефлексивній психології / М. І. Найдьонов // Людина. Суб'єкт. Вчинок: філософсько-психологічні студії / за з_о Ред. В. О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 197–230.
- 31.Найдьонов М. І. Рефлексивний інтенціонал дискурсу: від соціалізації до рефлексивного управління / М. І. Найдьонов // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. Статей. – АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та і_ос – К.: Міленіум, 2009. – Вип. 23 (26). – С. 46–66.
- 32.Найдьонов М. І. Складнокоординованість соціосистем і організацій як психологічний феномен / М. І. Найдьонов // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. Статей / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; редкол.: [С. Д. Максименко, М. Слюсаревський та інш.]. – К.: Міленіум, 2007. – Вип. 15 (18). – С. 60–89
- 33.Найдьонов М. І. Словесні, змістові та ресурсні складові моніторингу соціальної ситуації особистісного та суспільного розвитку / М. І. Найдьонов // Наук. Студії із с_ост Та політ. Психології: зб. Статей. – АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2008. – Вип. 19 (22). – С. 74–86.
- 34.Найдьонов М. І. Формування системи рефлексивного управління в умовах / М. І. Найдьонов. – К.: IRIS, 2008. – 65 с.
- 35.Найдьонов М. І. Визначення меж «и» як коаліційної рефлексії / М. І. Найдьонов // Науковий вісник державного управління внутрішніх справ. – Львів: львдувс, 2008. – Вип. 1. – С. 82–95. – (Збірник наукових праць / Серія «психологія».
- 36.Освоение механизмов рефлексии в практике обучения. Методические рекомендации / И. С. Ладенко – Новосибирск. – НГУ 1991. – С.26-35.
- 37.Осницкий А.К. Саморегуляция деятельности школьника и формирование активной личности. – М.: «Знание», 1986. – 80 с
- 38.Про затвердження Національної рамки. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. – Режим доступу <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
- 39.Соціально-психологічні чинники престижності професій: підготовка молоді до активного на сучасному ринку праці: навчальний посібник для студ. Вищих навч. Закладів / М. І. Найдьонов [та інш.]; за ред. М. І. Найдьонова, Л. В. Григоровської; Ін-т соц. та політ. Психології НАПН України. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 272 с.
- 40.Юркевич В. С. Саморегуляция как фактор общей одаренности // Матер., конференції по проблемам / Под ред. В.А.Крутецкого. – М.; 1970. – С.76-90
- 41.Baumeister, Roy; Schmeichel, Brandon; Vohs, Kathleen. «Self-Regulation and the Executive Function: The Self as Controlling Agent». Social psychology: Handbook of basic principles.
- 42.European Qualifications Framework (EQF). – Режим доступу <https://ec.europa.eu/ploteus/content/descriptors-page>
- 43.Muraven, Mark; Baumeister, Roy (2000). «Self-Regulation and Depletion of Limited Resources: Does Self-Control Resemble a Muscle?». American Psychological Association.
- 44.Naidenov M. About the problem of subject of group reflection / M. Naidenov // Abstracts of 3d European Congress of Psychology, 4–9 July 1993: abstracts. – Tampere, 1993. – P. 324

45. Naidenov M. Comparative research of reflexivity as opposition to impulsiveness and reflexivity as recomprehension [Електронний ресурс] / M. Naidenov – Finland : Tampere, 1993, P. 1–6. – (The report of 3 European Congress of Psychology ; July 4–9, 1993). – Режим доступу : <http://My.elvisti.com/naid/uk/public.htm>.
46. Naidenov M. The adoptions of reflective environment / M. Naidenov, L. Naidenova – Athens. – 1995. – 422
47. Naidenov M. Transformation & invariability in the reflection's genesis / M. Naidenov // Abstracts of 3d European Congress of Psychology, 4–9 July, 1993: abstracts. – Tampere, 1993. – P. 325.
48. Naydonov M. An informed consent as a conventional and diagnostic procedure of conclusion an agreement [Електронний ресурс] / M. Naydonov // The report of 28 International Congress of Psychology. August 8–3, 2004. Beijing. – Режим доступу : <http://My.elvisti.com/naid/ru/1str/public.htm>.
49. Naydonov M. Reflexive Management System of Merger / M. I. Naydonov // Abstracts of XIII European Congress on Work and Organizational Psychology, 9–12 May 2007: abstracts. – Stockholm, 2007. – P. 26.
50. Naydonov M. System of the Complex Measures for Activation of the Company's Business by Reflective Development Group Intervention / M. Naydonov // Abstracts of XI European congress of Work and Organizational Psychology, 2003: abstracts. – Lisbon, 2003. – P. 80.
51. The Oxford Handbook of Coercive Relationship Dynamics / Ed. By Thomas J. Dishion and James Snyder. 2016. – 448 p. (ISBN: 9780199324552)

Свідома і системна саморегуляція суб'єктів соціалізації: груп-рефлексивний підхід
 Осознанная и системная саморегуляция субъектов социализации: _групп-рефлексивный подход
 Conscious and systemic self-regulation of the subjects of socialization: group-reflexive approach

Соціалізацію представлено як процес саморегуляції суб'єктів соціалізації у відповідь на виклики різного ступеню складності і невизначеності. Запропоновано шлях розв'язання проблеми концептуалізації процесів соціалізації в сучасному глобалізованому і інформатизованому світі – врахування системних механізмів саморегуляції та їхньої взаємодії зі свідомою (автономною) саморегуляцією. Уводиться поняття ємності суб'єктності, яке розширює традиційну логіку розгляду соціалізації як руху за вектором «минуле–майбутнє» до багатовекторності («менша–більша» ємність різних суб'єктів).

Запропоновано модель єдності свідомої та системної саморегуляції, в якій попередні здобутки досліджень саморегуляції доповнюються психологічним трактуванням різновидів системної саморегуляції. Представлено груп-рефлексивний підхід до саморегуляції. Рефлексивна системна саморегуляція операціоналізується для малих і великих груп як групових суб'єктів у трьох складових: 1) норма задачі – опис суб'єктивно-об'єктивних відповідей, що можуть розгортатися у варіантах різних психологічних зусиль, прикладених для отримання результату; 2) показники діагностики рефлексивних функцій на основі аналізу елементів дискурсу і 3) процедури рефлексії, які впливають на самоорганізацію суб'єктів.

Виокремлено чотири фази балансування саморегуляції в поєднанні її свідомої та системної складових в ході соціалізації суб'єктів. Розглянуто регулятиви системного рівня (престижність професій, масове застосування національної рамки кваліфікацій) та процедури (технології), які забезпечують збагачення свідомої саморегуляції системною, зокрема практику застосування репрезентативної рефлексії. Уведене поняття репрезентативної рефлексії позначає процес і процедуру, які дають змогу суб'єкту оцінити свої власні оцінки явища (світу професій і ринку праці) шляхом порівняння з оцінками репрезентативної вибірки, яка представляє генеральну сукупність – країну в цілому, певну вікову когорту, регіон тощо. Апробація застосування репрезентативної рефлексії на основі ресурсу profprestige.org.ua дає підстави для позитивної оцінки перспектив розгортання такої практики в межах системи профорієнтаційної роботи з молоддю. Описано розроблені інструменти стимулювання системної

саморегуляції в студентському середовищі. Описано тест «Розуміння НРК», спрямований на вміння студентів вирізняти істотну різницю між рівнями кваліфікацій.

Пропозиція зменшення розмірності складності світу, в якому соціалізуються суб'єкти, через регулювальний ефект національної рамки кваліфікацій, перевірена в розробленому тесті «Розуміння НРК», показала, що його застосування сприяє засвоєнню студентами регулятивів НРК для досягнення системної саморегуляції.

Ключові слова: соціалізація, актуальна соціалізація, суб'єкти соціалізації, ємність суб'єкта соціалізації, саморегуляція, свідомо саморегуляція, системна саморегуляція, груп-рефлексивний підхід, рефлексія, репрезентативна рефлексія, національна рамка кваліфікацій, компетенції,